

AKTUALNI OSVRTI

Treba li se država petljati u ičije radno vrijeme?

KATARINA OTT, Institut za javne financije, Zagreb

Najavljene promjene zakonskog okvira za rad nedjeljom i burne rasprave koje je ta najava izazvala svojevrsni su *déjà vu* u državi u kojoj kao da se nikad ništa ne mijenja. Ista je situacija bila i pred dvanaest godina kada je u časopisu Banka u travnju 2008. objavljen članak Katarine Ott pod naslovom „Veliki regulator“. Osnovna poruka tog članka da je smisao gospodarstva zadovoljavanje potrošača i stvaranje radnih mjesta, a da zabrana rada nedjeljom ne pridonosi ni jednom od njih, stoji i danas. Kao doprinos najavljenoj raspravi članak prenosimo bez ikakvih intervencija.

Ograničenja radnog vremena trgovina postoje već stoljećima, a pod pritiscima interesnih skupina – malih trgovaca, radnika u trgovini i vjerskih zajednica - značajno su postrožena 1930-ih. U zadnjih 40-ak godina preispituje se i deregulira rad trgovina nedjeljom, najznačajnije u SAD i Kanadi, ali sve više i u Europi. Uprkos dokazano pozitivnim ekonomskim učincima deregulacije brojne zemlje i dalje na razne načine ograničavaju rad trgovina nedjeljom. Npr. u Njemačkoj, Norveškoj i Švicarskoj trgovine ne smiju raditi nedjeljom, u Danskoj i Finskoj ograničene su samo velike trgovine, u Belgiji, Italiji, Španjolskoj i Nizozemskoj regulacija je prepuštena lokalnim jedinicama. U SAD i Kanadi savezne države mogu ograničiti rad trgovina ili prodaju alkohola nedjeljom. Gotovo nikakvih ograničenja nema u Irskoj, Portugalu, Švedskoj i Velikoj Britaniji.

Transformacija klasične industrijske proizvodnje i porast usluga dovodi do novih oblika rada, raznovrsnijih stilova života i rada te manjeg društvenog konsenzusa o preferiranom vremenu rada, dokolice i trgovine. Švedska je npr. zbog sve veće zaposlenosti žena dramatično poboljšala brigu o djeci i ima najliberalnije radno vrijeme trgovina u Europi. Anketa u Kanadi pokazuje da mogućnost kupnje izvan tipičnog radnog vremena najviše podržavaju mlađi ispitanici s djecom i više obrazovani kojima je skuplje kupovati u tradicionalno radno vrijeme. Trgovci stoga nude mogućnost kupovanja izvan tradicionalnog radnog vremena i usklađivanje kupnje s rekreacijom i zabavom, pa nastaju trgovački centri s kinima, restoranima i dječjim igraonicama. Proces je ireverzibilan pa će se društvene institucije i državna regulacija morati prilagođavati zahtjevima rada i privatnog života.

Javni interes vs. ovladavanje državom

Po *teoriji javnog interesa* regulacija se nudi zbog interesa javnosti za ispravljanjem neefikasnih ili nepravednih praksi tržišta. No, neefikasnosti tu očito nema, jer da im se ne isplati trgovine, nedjeljom ne bi radile. O potražnji javnosti za regulacijom najbolje govori promet koji se nedjeljom ostvaruje. Ako postoje nepravde, npr. prema radnicima onda treba regulirati njihovo radno vrijeme i naknade za rad. Po *teoriji ovladavanja državom* regulacija se nudi zbog zahtjeva interesnih skupina koje se među sobom bore za maksimiziranje svojih ciljeva. Pitanje je kojoj interesnoj skupini u Hrvatskoj osim crkvi to može biti u interesu.

Teorija javnog interesa temeljila se na pretpostavkama da su tržišta sama po sebi ranjiva i sklona djelovati neefikasno ili nepravedno te da državna regulacija ne stvara nikakve troškove. Obje su pretpostavke opovrgnute. Društveno nepoželjni rezultati regulacije ipak su posljedica utjecaja interesnih skupina. Restriktivne zakone u parlamentu podupiru interesne grupe, a ne grane kojih se direktno tiču, a još manje potrošači koji su direktni gubitnici. Nije ni čudo što su vlade neuspješne u provođenju nemogućih zahtjeva parlamenata, a pritom još i narušavaju efikasno funkcioniranje reguliranih tržišta.

Deregulacijom se povećava zaposlenost i blagostanje potrošača. Učinci na zaposlenost su značajni i pozitivni, uglavnom zbog potrebe za većim brojem radnika zbog dužeg radnog vremena, ali i zbog povećane prodaje. Duži rad trgovina omogućuje potrošačima više vremena za odlučivanje o kupnji. Prosječne cijene se mogu sniziti, ali i povisiti ovisno o odnosu povećanih troškova radne snage zbog viših nadnica nedjeljom i nižim troškovima zbog povećane produktivnosti. Tržišta dovode do pravog odnosa viših troškova – ako ih ima – i koristi od duljeg rada trgovina za potrošače. Usporedno će postojati trgovine s različitim radnim vremenom i kupci s različitim navikama i nastat će ravnoteža. Zanimljivo, u Švedskoj se nakon ukidanja svake regulacije smanjilo radno vrijeme trgovina.

Zabrana trgovanja nedjeljom utjecat će da se kupnje koncentriraju neefikasnije, u kraćem vremenu, vodit će većoj kapitalnoj intenzivnosti, višim cijenama i manjoj aktivnosti sektora.

Poseban problem su izuzeća. Trgovine se ograničavaju kvadratima površine, brojem artikala i sl., a što su odredbe kompliciranije to je teža i skuplja provedba i kontrola i stvaraju se dodatne neefikasnosti. Tko će kontrolirati i kažnjavati cvjećare na grobljima koje će uskoro prodavati i deterdžente, porast kataloške prodaje i kupnje preko interneta, što sve lakše izmiče oporezivanju.

Ekonomski vs. religiozni razlozi

No, na odluke o radu nedjeljom ne utječu samo ekonomski razlozi, nego i pitanja socijalne kohezije i religiozni stavovi. Na vjeri utemeljene stranke obično su protiv rada nedjeljom pravdajući to ne samo religioznim već i društvenim razlozima, dok liberalne stranke naglašavaju mogućnost trgovina da stimuliraju gospodarstvo. Iako su u Nizozemskoj npr. crkva i država odvojene, lokalne jedinice s aktivnijim crkvama imaju i restriktivnije mjere. Zanimljivo je da u katoličkoj Irskoj gotovo sve trgovine rade nedjeljom. I u Španjolskoj već 1980-ih nije bilo ograničenja rada trgovina nedjeljom, ali su 1990-ih neka uvedena. No, i dalje brojne trgovine rade veliki broj nedjelja u godini, neke i svaku, a na rasprave manje utječe crkva i bitke se vode između velikih i malih trgovaca. U Kanadi se već od 1982. od provincija i lokalnih jedinica zahtijeva da za ograničavanje radnog vremena trgovina navedu razlog koji nije religiozni, zahvaljujući čemu je značajno liberalizirano radno vrijeme trgovina.

Čak ni Europska komisija ne određuje kada radnici mogu raditi. Svojedobno je direktiva utvrđivala da tjedni odmor u načelu uključuje i nedjelju, ali je Europski sud pravde poništio tu odredbu. Niže stope zaposlenosti u Europi pripisuju se sporijem rastu zaposlenih u uslužnom sektoru nego u SAD, koji je posljedica restriktivnije regulacije, pa se deregulacija posebice radnog vremena trgovina smatra jednom od ključnih politika za povećanje zaposlenosti.

Još jednom se nažalost moramo zapitati koliko su točne tvrdnje da naše vlade vode liberalne politike, jer mjere koje se pod utjecajem određenih interesnih skupina donose dokazuju upravo suprotno. Smisao gospodarstva je zadovoljavanje potrošača i stvaranje radnih mjesta. Zabrana rada nedjeljom ne pridonosi ni jednom od njih. Ako država već želi nešto regulirati, može se pozabaviti radnim vremenom pojedinca, a ne radnim vremenom djelatnosti. No, treba li se država uopće petljati u ičije radno vrijeme? Da ne postoje nikakva ograničenja rada nedjeljom, vjernici bi mogli stići i u crkvu i u trgovine. Epizodu zabrane rada nedjeljom smo već imali i neslavno je propala. Nadajmo se da ni ova neće potrajati.